

Bey Böyrek Anlatılarında Eş Metin Oluşma Sürecine Metinlerarası Bir Yaklaşım

Gülten KÜÇÜKBASMACI*

ÖZ

Folklor metinleri zaman akışı ve coğrafi farklılık içinde anlatıldığı coğrafyaya yerleşir. Fiziki ve kültürel coğrafyaya yerleşemeyen metin sözlü geleneğe yaşama şansı bulamaz. Bu çalışmada, epik anlatıdan halk hikâyesine dönüşerek yerleşen Bey Böyrek anlatısının anlatı geleneği içinde sürekliliğini sürdürürken nasıl bir değişime uğradığı metinlerarasının bakış açısıyla sorgulanacaktır. Bu sorgulamada Kastamonu'dan derlenen metinler ele alınacaktır. Metinlerarasılık açısından iki metni incelemenin çeşitli yöntemlerinden biri ana-metinsellik. Ana-metinsellik Genette'in palempsest imgesi altında önerdiği ötemetinsellik çeşididir. Bir metnin daha önce yazılmış metinlerle ilişkisini adlandırmak için kullanılan palempsest, metinler arasında süreklilik düşüncesini öne çıkarır. Halk hikâyesi olarak anlatılmakta olan Bey Böyrek anlatılarına palempsestin kavramlarıyla yaklaşmak bu sürekliliği görmemize yardımcı olacaktır. Böylece, yerleşerek Kastamonu'da anlatılmaya devam eden Bey Böyrek anlatılarının ana-metin düzleminde biçimsel ve anlamsal dönüşümlere uğrayıp uğramadığı; yerel bir sürekliliğin ve değişimin seyri görülebilecektir.

Makalede, Arslanoğlu'ndan derlenerek 1944'te yayımlanan metin ile Yazan'dan 2005 yılında derlenen metin incelenecektir. Yazan derlemesi ana-metin, Arslanoğlu yayını alt-metin olarak belirlenmiştir. Kastamonu'da yerleşerek anlatılmakta olan ve farklı zamanlarda derlenen Bey Böyrek hikâyesi ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümü açısından incelendiğinde aynı türde (halk hikâyesi), aynı yerde (Kastamonu); ancak farklı zamanlarda, farklı anlatıcılardan derlenen anlatılarda biçimsel ve anlamsal dönüşümlerin olduğu görülmüştür. Bu dönüşümler daha çok düzyazılaştırma ve özlülük olmak üzere biçimsel; motif düzeyinde olmak üzere anlamsal dönüşümlerdir. Söz konusu dönüşümler anlatının eş metinlerinin hangi düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Meydana gelen biçimsel ve anlamsal dönüşümlerin sebebi bağlamın değişmesidir. İncelenen eş metinlerdeki bağlamsal değişiklik anlatıcı, dinleyici, zaman ve mekân etrafında meydana gelen değişikliklerdir. Kültür unsurlarının sürekliliğini sağlamanın yolu onları güncelle taşımaktan geçer. Bu görüşten hareketle, halk anlatılarının söylemlerarası/metinlerarası bir süreçle güncelliklerini koruyabileceklerini söyleyebiliriz. Halk anlatısı, eş metin ve benzer metinler yoluyla güncelle taşınır. Söylemlerarası ve metinlerarası bakış, toplumsal kimliğin temel simgelerini canlı tutma işlevine sahiptir. Bey Böyrek anlatıları eş ve benzer metinler oluşturarak Kastamonu özelinde güncelliğini korumaktadır. Millî düzeyde güncelliğini korumaları ise metinlerarası süreçte ele alınarak yeni metinlere dönüştürmelerıyla mümkün olabilir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkud, Bey öyrek, eş metin, metinlerarasılık

Intertextual Approach in the Process of Variant in Narratives of Bey Böyrek

ABSTRACT

Folkloric texts settle down in the area where they are narrated in time sequence and geographic variety. The text which does not settle down physical and cultural geography, can not find a chance to live in oral tradition. In this study, while folk story of Bey Böyrek which has settled down in tradition by transforming from epic narrative to folk story in the sample of Kastamonu oral tradition, how the story can be regarded by an intertextual point of view. One of the various methods of analyzing a text according to intertextuality is hyper-textuality. Hyper-textuality is a type of beyond-textuality that is suggested by Genette under the image of Palimpsest. Palimpsest which is used to name a relationship between a text and texts written before it, puts forward the idea of continuity in between the texts. Starting this feature of Palimpsest to approach narratives of Bey Böyrek that have told as folk stories can be helpfull to reveal this continuity. By this way, Bey Böyrek narratives that have become localized in Kastamonu continuing in Kastamonu can be seen a process either undergoing formal or semantic transformations or local continuity of derivations.

In the study, the texts that was printed in 1944 by collecting from Arslanoğlu and the texts that were collected in 2005 from Yazan are tried to examined. Collection of Yazan as hypertext and publication of Arslanoğlu as hypo-text are determined. When hypertexts of Bey Böyrek which become localized in Kastamonu surveied in serious order, can be seen formal and semantic transformations in the same kind of texts(folk story) and in the same place(Kastamonu) but collected in different time sequences and from different narrators. These changes are generally formal as prosing and succinctness and semantic as motifs. Subjected transformations show which level of variants of narrative derivates. The reason of formal and semantic transformations is changing the context. Contextual changes in inspected variants are changes around narrator, interlocutor, time and location. We can say that folk stories can keep their timeliness by interdiscursive/intertextual process starting with the idea that enabling continuity of cultural elements can be achieved by bringing them to date. Folk narratives can be brought to date by variant and version. Interdiscursive and intertextual view has the fuction of base symbols of social identity. Narratives of Bey Böyrek secure

* Yrd.Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, gkucukbasmaci@kastamonu.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 09.11.2015; Makalenin Kabul Tarihi: 11.04.2017

timeliness in Kastamonu by having created variant and version of story. Their timeliness of national level can be realized also by their transforming into new texts in an intertextual process.

Keywords: Dede Korkud, Bey Böyrek, variant, intertextualite

1. Halk Anlatılarında Eş Metin Oluşma Süreci ve Metinlerarasılık

Dede Korkut Kitabı, çeşitli açılardan Türk Dünyası edebiyatları tarihi için önemli bir yere sahiptir. Bu eser; Türk kültürü, Türk dili ve Türk edebiyatı açısından sık sık ele alınarak incelenmiştir. Yapılan alışmalarda Dede Korkut Kitabı'ndaki   boyun, "Bay B re Begoğlu Bamsı Beyrek", "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" ile "Basat Depeg zi  ld rd ği" boyların, Türk Dünyasının farklı coğrafyalarında sözlü gelenekte yaşadığı belirtilmiştir.* Warren Becwith, folklorun "geçmişten artakalan bir şey olmadığını, tersine eskileri yeniden yaratarak ve yenileyerek, sürekli olarak yeni biçimler alan canlı bir sanat" olduğunu söyler (aktaran: Aktulum, 2013; 30-31). Bu bakış açısıyla Dede Korkut anlatılarının eş metinler oluşturarak sürekli canlı kaldığını söyleyebiliriz.

Bir bölgeden derlenen halkbilimi ürünü, bu makalede halk anlatısı, söz konusu olduğunda öncelikle bu ürünün yerelliği  n pl na çıkacaktır. Carl W. Von Sydow, bir geleneğin kendi bölgesinde onu taşıyanların karşılıklı etkisi ve denetimi yoluyla bir birleştirme süresine maruz kalacağını söyler (aktaran: obanoğlu, 1999; 127). Von Sydow "ekotip" olarak ifade ettiği bu kavramı, "ya coğrafik ya da kültürel terimlerde 'mahall ' kelimesiyle tanımlanan bir masal tipinin, halk türküsünün veya atasözünün mahall  şekillerini gösterir. Kalıplaşmalar köy, ülke, bölge veya mill  düzey üzerinde olabilir." (1997; 69) diyerek tanımlamıştır. Öcal Oğuz'un ifadesiyle, "Her anlatı çevresi masalı kendine benzetmekte, yerelleştirmekte ve bir mek na yerleştirmektedir" (2010; 41).

Bir anlatının yerelleşmesinde türler arası geçiş de söz konusu olabilmektedir. Oğuz, anlatım geleneğine bağlı halk edebiyatı ürünlerinde bozkır medeniyetinden yerleşik medeniyete, eski göçebe Türk dinlerinden İslamiyet'e geçişe paralel olarak, mitolojiden destana, destandan kahramanlık hikâyesine, kahramanlık hik yesinden konusu sevda ve din olan hik yelere doğru bir değişimden söz etmektedir. Oğuz'a göre, büyük bir Oğuzname'nin parçası olarak kabul edilen Dede Korkut metinlerinden "Bey Böyrek ve Ak Kavak Kızı Hikâyesi"ne veya "Tepegöz" ve "Deli Dumrul" masallarına dönüşüm metnin teşekkülü kadar, tespit zamanının da önemli olduğunu göstermektedir (Oğuz, 2000; 53).

Halk anlatılarında sürekliliğin seyrini incelerken bağlamsal kuram ve metinlerarasılık kavramları yol gösterici olabilir. Alan Dundes, bir halkbilimi ürününün metnini, "bir masalın bir versiyonu veya tek bir anlatımı, bir atasözünün yeniden söylenmesi, bir halk türküsünün okunması" (2003; 72) olarak tanımlar. O halde bir halkbilimi ürününün herhangi bir tekrarı bir metin olarak değerlendirilebilir. Kubilay Aktulum, bu tanımın metinlerarasılık çerçevesinde olduğunu ve halkbilimcilerin metin çalışmalarının metinlerarasılık bakışıyla olması gerektiğini belirtir (2013; 32). Sözlü bir ürün metne geçirildiğinde metinselliğin  n  aralanır diyen Aktulum (2013; 31), söylemlerarasılık kavramına da dikkat çekmektedir. Bu konuda yazardan özetle şunları söyleyebiliriz: Halkbilimi  r nleri kendi arasında sözlü olanlar ve yazılı olanlar olarak sınıflandırıldığında; sözlü ürünlerde, sözel bir iletişim gerçekleştiğinden söylemlerarasılık; sözlü ürünler yazıya geçirildiğinde ise metinlerarasılık işlemektedir. Folklor  r nleri söz konusu olduğunda bu terimler bazen i içe bazen de eşanamlı olarak kullanılmaktadır. Sözlü olan, dilin belli bir zamanda, belli bir mek nda, birisi tarafından birine gönderme yapan bir sözceleme sürecine ilişkindir ve bu süreçte türler belirlenir. Mitler, efsaneler, masallar bu düzlemde konumlanır. S zceleme sürecinin sonucu olan sözce, söylemin metinleştirilmesidir. Söylemin metinleştirilmesiyle halk masalları, efsaneler, mitler metinleştirilerek, yeni bir bağlamda ve kimi zaman yeni bir görünümde metinlerarasılık sürecine katılır. Söz düzlemindeki bir düşüncenin yazının aracılığıyla dışlaştırıldığı anda metinleştiğini söyleyen yazar; "Metinleşen, bir düşünceye gönderme yapan her folklorbirim (folklorun en küçük birimi) basmakalıp bir özelliğe bürünerek hem belli bir tür içerisinde sınıflandırılabilme, hem de değişik bağlamalarda sürekli bir

* Orhan şaik Gökyay (1973), Muharrem Ergin (1997), İlhan Başgöz (1985), Fikret Türkmen (1994), Tuncer Gülensoy (1994) ve Saim Sakaoğlu'nun (1998) alışmalarına bakılabilir.

† Metinlerarasılık bir metinle daha önceki metinler arasında yazarca isteyerek, bilerek kurulmaktadır (Aktulum 2000; 258). Bununla birlikte sözlü anlatıların metinlerarasılık kavramlarından ana-metin ve palempsest yaklaşımlarıyla ele alınıp incelenmesi anlatı geleneği için aydınlatıcı olacaktır. Yeliz  zay bir makalesinde, metinlerarasılıkta sözlü anlatıların ve anlatıcıların konumunu tartışmıştır (2007).

yineleme nesnesi durumuna gelir.” demektedir (Aktulum 2013; 21-23). Aktulum, sözlü ürünleri kapsayan söylemlerarasılık kullanımını metinlerarasılık karşısında, ancak onunla koşut olarak kullandığını ifade etmiştir (2013; 51). Söylemlerarasılık ve metinlerarasılık tanımlarından yola çıkarak Aktulum, belli kaynak metinler arasındaki ilişkilerden bahsedilirken genellikle metinlerarası gönderge, daha belirsiz bütünler için ise söylemlerarası sözcüklerinin kullanıldığını; metinlerarasılığın söylemlerarasılığın içinde yer aldığını; metinlerarasılığın öteki metinlerle ilişkili dar bir kullanım alanına sahipken söylemlerarasılığın her metnin yapıcı iyesi olduğunu belirtir. Söylemlerarasılığın, metinlerarasılığı biçimlenmiş metinler arasındaki ilişkiye indirgediğini söyler (Aktulum, 2013; 25).

Sözlü alana ait olan Bey Böyrek anlatıları derlendiğinde; söylem, yazıyla buluşup metne dönüştüğüne göre incelememizde metinlerarasılıktan söz edebiliriz. Aktulum, “folklorik ürünleri metinlerarasılık bağlamında sorgulamak en az iki yapıtı yan yana koyarak, bir karşılaştırma mantığıyla, aralarında en mikro düzeyden en makro düzeye ulaşıncaya değin oluşan ayrımları işlevsel, biçimsel, bağlamsal bakımdan saptamayı gerektirir.” (2013; 66) demektedir. Bu incelemede; aynı anlatının iki farklı metni ele alınacak, biçim ve içerik olarak meydana gelen dönüşümler görülmeye çalışılacaktır. Aktulum, bir halkbilimi ürününün metinlerarasılık/söylemlerarasılık çerçevesinde bağlamsal dönüşümü ele alınırken toplum, tarih, zaman ve mekânın dikkate alınmasını zorunluluk olarak görür (2013; 39). Ona göre “Her yeni nesil kendi folklorunu toplumsal ve tarihsel koşullara, kendi ahlaki görünüşüne ve tinsel gereksinimlerine göre yeniden yaratır, biçimlendirir, onu dönüştürerek yeniden üretir” (Aktulum, 2013; 201). O halde bağlamsal kuramın yaklaşımı ile metinlerarasılığın bakış açısını bir arada kullanarak çözümlenmelerde bulunmak birbiriyle çelişmeyen bir durumdur. Dundes, “Doku, Metin ve Konteks” başlıklı makalesinde; herhangi bir folklor türünün; metin, doku ve bağlamıyla birlikte ele alınıp değerlendirilebileceğini, bu unsurlardan sadece birini temele alan bir yaklaşımla açıklanamayacağını söyler (2003; 70). Dolayısıyla; metin, anlatıcı ve dinleyici, anlatının yeniden icrasında aynı derecede önemlidir. Dan Ben Amos, folklorun çevreye-bağlama ait özelliklerini zaman, yer ve eşlik etme olarak belirlemiştir (2003; 44). Dundes ise bağlam hakkındaki bilginin metin ve dokudaki değişimleri açıklayabileceğini göstermiştir (2003; 77-85). Halk anlatısının metninin anlatıcının yaşına, cinsiyetine; dinleyicinin yaşına, cinsiyetine; anlatıcının değerlerine, dinleyicinin mesleğine, icranın gerçekleştiği yerdeki toplumsal değerlere vb. bağlı olarak değişebildiği yapılan incelemelerle ortaya koyulmuştur.

Bağlamsal kuram, her icrayı yeni bir metin olarak kabul eder. Richard Bauman, “söylemin bağımsızlaştırılıp yeniden bağlama eklenmesi üzerine kurulmuş olan” performansın, Schechner’den aktararak “asla ilk kez değil” anlamına geldiğini söyler (2009; 256). Metinlerarasılığın bakış açısıyla da Aktulum, “eşmetinlerin bağlamsal değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan ürünler olduğu görüşü”ne katılmıştır (2013; 205). Performans, “yeniden bağlamlandırma ile ilişkili genişletilmiş bir dizi metinlerarasılığın bir parçası olarak algılanır ve yapılandırılır (Bauman ve Briggs aktaran: Bauman, 2009; 255-256). Bauman’ın, “Metinselleştirmenin sözceleri nesneleştirdiği yerde performans ifade eylemlerini nesneleştirir. İkisi de bağımsızlaştırmayı ve yeniden bağlamlaştırmayı kolaylaştırır” (2009; 256) ifadesiyle; Aktulum’un, bir eş metin yazıya geçirilirken “sözceleme öznesinin fiziksel ve toplumsal çevresi, kimliği, icracının sesleri, mimikleri vb. de dönüşüme uğrar. Dolayısıyla metinleştirilen, yeni bir bağlama katılan her folklorik ürün yeni bir kılıkta, biçimde ve anlamda karşımıza çıkar” (2013; 68) ifadeleri, bağlamsal kuramla metinlerarasılığın bakış açılarının, eş metin oluşma sürecini anlamada birlikte ele alınabileceğini göstermektedir.

Jeff Todd Titon, folklor metinlerindeki “kararsız yapının” (çeşitlenme diyebiliriz) nedenlerinden birinin metinlerarasılık olduğunu söyler. “Folklor metinleri söz konusu olduğunda, otorite sahibi tek bir metinden söz edilemez; bu metinlerin birbirine benzeyen ve böylelikle birbiriyle ilişki içerisinde olan birçok versiyonu ve türevi vardır.” diyen yazar, bu çeşitlenmenin diğer sebebinin ise “folklor metinlerinde, topluluğun dışavurumcu kültüründeki yenilik ve geleneğin diyalektiği ile icracı ile izleyici/dinleyici arasındaki ilişkiler”i görür (Titon, 2009; 268). Yazarın folklor metinlerine yaklaşımının metinlerarası ve bağlamsal olduğu görülmektedir.

Halkbilimi ürünleri, tarih içinde duran ürünler olmayıp yaşayan, yaşatılan değerler olduğundan günümüzde de belli sosyal çevre ve şartlara sahiptir (Ekici, 1998; 27). Aktulum, geleneksel olanın geçmişten günümüze aktarılan bir şey olmadığını, yeni bağlamlarda yeniden yaratılması olduğunu kabul

ederek, halkbilimi ürünlerini metinlerarası bir bakış açısıyla sorgulama gerekliliği üzerinde durur (2013; 206). Söylemlerarasılıkta bir alıcı/dinleyici ve verici/anlatıcı, icracı arasında tek yönlü veya karşılıklı bir iletişim söz konusudur. Bir halkbilim bağlamında sözlü bir ürün bu süreç içinde nakledilir. Bir anlatı “yinelenecek hem biçimsel hem de içeriksel olarak bir basmakalıp, dolayısıyla bir yinleme nesnesi durumuna gelir. Her yinlendiğinde ise aynı ürünün değişik biçimleri ortaya çıkar. Söylemlerarasılık süreci bu andan başlayarak işlerlik kazanır. Çünkü sözlü ürünlerin sözlü olarak aynı icracı tarafından aktarılmasında bile değişiklikler, bir dizi dönüşümler oluşabilmektedir” (Aktulum, 2013; 26). Aktulum’un söylemlerarasılığı açıklarken yer verdiği bu yapı, halkbiliminde sözlü kuram ve bağlamsal kuram gibi kuramlar tarafından üzerinde durulan bir yapıdır.

Bağlamsal kurama göre, kontekste meydana gelen bir değişiklik dokuda da değişikliğe sebep olur (Dundes, 2003; 85). Aktulum’a göre ise metinlerarasılık; doku, metin ve bağlam düzlemindeki değişikliklerin, dönüşümlerin önünü açmakta, folklorik bir ürün yeni bağlamda yeniden üretilerek bir dizi değişikliklerle yinelenmekte ve çeşitlenmektedir. Metinlerarasılığın/söylemlerarasılığın işleyişi bu duruma uygundur (Aktulum, 2013; 34-35.) Ayrıca Aktulum, Riffaterre’nin önerisinden yola çıkarak okurun, alıcının, dinleyenin sözlü ya da yazılı bir ürün karşısındaki katkısının da göz önünde bulundurulması gerektiğini söyler (2013; 47). Bu tespit bağlamsal kuramın; anlatıcı, dinleyici ve çevre tanımlamasında icranın gerçekleşmesinde dinleyicinin rolüne karşılık gelir.

2. Halk Anlatıları ve Ana-metinsellik

Metinlerarasılık açısından iki metnin incelenmesinin çeşitli yöntemlerinden birisi ana-metinselliktir. Ana-metinsellik Gérard Genette’ye göre önceki bir metinden türeyen metni yani ana-metni, ana-metnin türediği alt-metne dönüşüm ya da öykünme ile bağlayan ilişkidir. Aktulum’a göre, “Bu ilişki Genette’in, *Palimpsestes*’in başından sonuna değin ele aldığı ve öteki metin-ötesi ilişkilere göre en çok önemseydiği ilişkidir” (2000; 84). Yeliz Özey’a göre ana metinsellik; Genette’in palempsest imgesi altında önerdiği, sözlü metinlerin yazılı metinlerle ve diğer sözlü metinlerle kurdukları ilişkiyi etkili biçimde takip etmemizi sağlayan ötemetinsellik çeşididir (2009; 6). Genette’in bir metnin altında önceki metinlerin izlerinin olduğunu ifade eden bir imge olarak palempsest, bir metnin daha önce yazılmış metinlerle ilişkisini adlandırmak için kullanılmıştır. Palempsest, metinler arasında süreklilik ve bağ düşüncesini öne çıkarır (Aktulum, 2000; 220). Palempsestin bu özelliğinden yola çıkarak, halk hikâyesi olarak anlatılmakta olan Bey Börek anlatılarına palempsestin kavramlarıyla yaklaşmak bu sürekliliği ve bağı görmemizde yardımcı olacaktır. Böylece, yerleşerek Kastamonu’da anlatılmaya devam eden Bey Börek anlatılarının eş metinlerinde ana-metin düzleminde biçimsel ve anlamsal dönüşümlere uğrayıp uğramadığı; yerel bir sürekliliğin ve değişimin seyri, değişen ve değişmeyen yapı görülebilecektir.

Ana-metin, alt-metni bir oyun düzeninde ve daha çok eğlendirmek, yermek amacıyla dönüştürmektedir. Ancak Kubilay Aktulum, bu dönüşümün her zaman oyun düzeninde yapılmadığını belirterek ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümü üzerinde durmuştur. Ciddi dönüşümler ana-metinselliğin en önemli yöntemlerindedir. Genette, dönüşümü biçimsel ve anlamsal olmak üzere ikiye ayırmıştır. Biçimsel dönüşümler çeviri, koşuklaştırma, düzyazılaştırma, vezin dönüşümü; biçem dönüşümü: indirgeme, genişletme ve kipsel dönüşümler; anlamsal dönüşümler ise öyküsel ve edimsel dönüşümlerdir (Aktulum, 2000; 142-147).

Kastamonu’da yerleşerek anlatılmakta olan ve farklı zamanlarda derlenen Bey Börek hikâyesi ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümü açısından incelendiğinde aynı türde, aynı yerde ancak farklı zamanlarda farklı anlatıcılardan derlenen anlatılarda da dönüşümlerin yaşandığı görülecektir. Bağlamın değişmesi ana-metinde dönüşüme sebep olmuştur.‡

‡ Metin Ekici, Anadolu’da pek çok eş metni olan Bey Börek hikâyesinin Dede Korkut Kitabı’ndaki Bamsı Beyrek’in ve başka hikâye ve masal unsurlarının tesiriyle teşekkül ettiğini söylemektedir (1995; 11-39). Bu konuda daha pek çok çalışma olduğundan burada bu ilişkiye yer verilmeyecektir. Örneğin Ömer Yılar (2000), Bamsı Beyrek ile 23 Bey Börek varyantını motif düzeyinde karşılaştırmıştır. Ekici, Bamsı Beyrek ile Bey Börek arasındaki farklılıkları zamana, sözlü gelenekteki değişimlere, anlatıcı ve dinleyiciye bağlamıştır. Ona göre, Bey Börek hikâyesi roman döneminde anlatıla anlatıla epik özelliklerin yerini roman unsurları almıştır (Ekici, 1995; 20).

“Bey Böyrek ve Ak Kavak Kızı” anlatısının Kastamonu’da beş eş ve benzer metnine[§] ulaşılabilmiştir. “Beyböyrek Hikâyesi” başlığıyla yayımlanan ilk metin, 1944 yılında yayımlanan ve yayın hayatı 12 sayı devam eden Ecevit dergisinin sayfalarında karşımıza çıkar. Hikâye, derginin ilk sayısından itibaren yayımlanmış; ancak hikâye sonuçlanmadan birlikte yayımlanan 11-12. sayıdan sonra dergi kapanmıştır. Hikâyenin derleyicisi Nasih Güngör, hikâyeyi derlediği İsmet Arslanoğlu adlı kaynak kişi hakkında aslen Kastamonulu olduğu, Kastamonu merkez İsfendiyar mahallesinde yaşadığı, muhitten dışarı çıkmadığı, altmış yaşında olduğu, okuma yazma bilmediği bilgilerini verir. Derleme ortamına dair bilgi verilmemiştir. Nasih Güngör bu neşirden sonra Kastamonu köyleri, nahiyeleri ve kazalarından derlediği metinleri de yayımlayacağını söyler (1944; 13). Ecevit dergisinin yayım hayatının sona ermesiyle Güngör’ün bahsettiği diğer derlemeleri yayımlama imkânı bulamadığını düşünüyoruz. Kaynak taramalarımızda bu derlemelere rastlanmamıştır.

Bey Böyrek’in ikinci benzer metni Sevgi Selvi’nin 1965 yılında hazırladığı bitirme tezinde karşımıza çıkar. “Kastamonu Folkloru” adlı bu tezin hikâyeler bölümünde “Beyböyrek”e yer verilmiştir. Bu metnin nereden alındığına dair kaynak gösterilmemekle birlikte tezin hazırlanmasında faydalanılan kaynaklar arasında Ecevit dergisi de yer almaktadır. İki metin karşılaştırıldığında metinlerin aynı oldukları görülmüştür. Ancak Ecevit dergisinde yayımlanan hikâyenin sonuç bölümü eksiktir. Selvi’nin yer verdiği metnin sonuna farklı olarak iki cümle daha eklenmiş ve hikâye tamamlanmıştır (Selvi, 1965; 36-40). Bu sebeple bu metin incelemeye dâhil edilmemiştir.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci metinler ise 2005 yılının Aralık ayı, 2006 yılının Nisan ayı ve 2007 yılının Ocak ayında Şevket Yazan’dan derlenmiştir. Şevket Yazan 1932 yılı, Kastamonu-Araç-Avlağışayırı doğumludur. Aynı yerde ikamet etmektedir. Köylerinde okul bulunmadığından okula gitmemiş, okuma yazmayı sonradan öğrenmiştir. Küçük bir maden ocağı işletmekte, çiftçilikle uğraşmaktadır. Anlatıcı, hikâyeyi ninesinden dinlediğini söylemiştir.** Hikâyeyi anlatırken, manzum bölümleri ninesinin daha uzun anlattığını, kendisinin unuttuğunu dile getirmiştir. Ayrıca son derlemede yaşlandığı için hatırlayamadığı yerler olduğunu ifade etmiştir. Derlemeler video kamera kaydıyla yapılmıştır. İlk derleme, kaynak kişiyi yakından tanıyan bir erkek öğrenciyle birlikte üç kız öğrencinin de bulunduğu kaynak kişinin evinde gerçekleşmiştir. İkinci derlemede hikâye anlatımı esnasında beş kız öğrenci bulunuyordu ve derleme kaynak kişinin işlettiği küçük bir maden ocağının kenarındaki kulübesinde yapıldı. Son derleme kaynak kişinin evinde, derlemeci, eşi ve bir erkek öğrencinin bulunduğu bir ortamda yapılmıştır. Aynı kaynak kişiden derlenen bu üç benzer metinden 2005 Aralık ayında derlenen metin incelemeye dâhil edilmiştir. Aynı kaynak kişiden farklı zamanlarda derlenen metinlerin karşılaştırılması bu çalışmanın sınırlarını aşacağından başka bir inceleme konusu olarak düşünülmüştür.

Bu inceleme Arslanoğlu ve Yazan anlatmalarının metinlerinden yola çıkılarak yapılacaktır. Anlatım ortamının değişimi metni de değiştirir. 1944’te derlenerek yazıya geçirilen Bey Böyrek ile 2005 yılında sözlü gelenekten tespit edilen Bey Böyrek arasında farklılıkların oluşmasında; “anlatıcı”, “dinleyici”, “anlatı zamanı” ve “çevre” etkili olmuştur.

2.a. Alt-Metin (Ecevit Dergisinde Yayımlanan Bey Böyrek Hikâyesi) Olay Örgüsü

1. Vaktin birinde çocuğu olmayan bir padişah vardır.
2. Günlerden bir gün padişahla eşi kederlenirken bir apdal içeriye girerek bir elma verir. Elmanın yarısını padişahın, yarısını eşinin, kabuklarını da atının yemesini ister. Kendisi gelmeden çocuğa ve taya isim verilmemesini söyleyerek kaybolur.
3. Padişahın bir oğlu, küheylanın bir tayı olur.
4. İki üç yaşına gelen çocuğun adsız kalmasına üzülen padişah bu durum karşısında ne yapacağını düşünürken derviş gelir. Çocuğa Bey Böyrek, taya Bengiboz adını verir.
5. On beş on altı yaşına gelen şehzade tahta geçer. Bir gün tahtta otururken duvarda asılı duran Akkavak Kızı’nın resmini göreyak âşık olur ve gündün güne sararıp solmaya başlar.

[§] Öcal Oğuz’un varyant ve versiyon terimlerine önerdiği karşılık tercih edilmiştir (1999).

** Burada anlatıcı kendi anlatısını ninesinin anlatısına bağlayarak metinlerarası bir ilişki kurmaktadır. Bauman bu ilişkiyi anlatıcının anlatım performansını yönetmesinin bir parçası olarak görmektedir (2009; 250).

6. Anne ve babası Akkavak Kızı'nı ele geçirmenin mümkün olmadığını söylese de Beyböyrek'i ikna edemezler. Kendisine bir zırh yaptıran Beyböyrek, g rz n  alır, kılıcını kalkanını kuşanır, Bengiboz'a atlayarak yola düşer. Günlerden sonra Akkavak Kızı'nın memleketine varır.

7. Bir kocakarının kapısını çalar. Kadın önce razı olmasa da sonradan misafiri kabul eder ve bir tavuk pişirir. Bey Böyrek tavuğun içine bir avuç altın koyar. Altınları gören kocakarı Beyböyrek'in derdini sorar ve Akkavak Kızı'nın tıslımlarını  ğretir. Bunun  zerine Bey Böyrek, kadını Akkavak Kızı'na gönderir.

8. Bey Böyrek'in gelmesini kabul eden Akkavak Kızı görür görmez ona aşık olur, ancak tıslımlarını bozmaz.  nce g reşirler. Bey Böyrek elme takarak kızı yener. İkinci olarak yarışır. Bey Böyrek, Bengiboz'un sayesinde yarışta birinci olur.   nc  olarak hendekten atlanır; yine Bengiboz sayesinde daha uzak bir mesafeye atlayan Bey Böyrek kazanır.

9. Bey Böyrek, Akkavak kızını alarak memleketine döner. Babasının canının sıkkın olduğunu görür. Annesine giderek sebebini öğrenir. Yedi kralın babasını dinlemediğini, Moskoş'un harp ilan ettiğini  ğrenen Bey Böyrek otuz dokuz yiğitle yola çıkar.

10. Düşmanın memleketine yaklaşınca bir pınarın başında konaklarlar. Bu pınardan su içince kırk gün süren Oğuz uykusuna dalarlar. Kralın askerleri onları yakalayıp zindana atar.

11. Bey Böyrek ve arkadaşları kırk birinci gün uyanınca zindanda olduklarını anlarlar, canları sıkılır. Ağlamaya başlarlar. Zindanın tam üstünde odası bulunan kralın kızı onların dertleriyle dertlenir, onlarla birlikte ağlar.

12. Bu durumda yedi yıl geçer. Kralın kızı, babasından kırk yiğidi dışarı çıkarmasını ister. Bey Böyrek arkadaşlarıyla gitmez. Zindanın kapısının önüne oturur. Bu sırada oradan bir kervan geçer. Kervandaki Keloğlan'dan babasının yaşlandığına, Baltacı Kel Vezir'in tahta oturduğunu ve Akkavak Kızı'nı aldığını öğrenir.  z l p ağlar.

13. Olan biteni dinleyen kralın kızı, akşam olunca zindandan Bey Böyrek'i ister. Arkadaşları razı olmaz. Bunun  zerine kız, zindancıyı tekrar göndererek kırk gün sonra onları serbest bırakmak şartıyla bir saatliğine Bey Böyrek'in yanına gelmesini ister.

14. Kız, gelip kendisini alırsa onları zindandan kurtaracağını söyler ve Bey Böyrek'e bunun yolunu  ğretir. Ardından bir yağlık verir, bir halat yardımıyla ve saçlarını ekleyerek Bey Böyrek'i kaçırır.

15. Bey Böyrek batağa saplanır. Bengiboz'un yardımıyla kurtulur. Kızın verdiği yağlıkla Bengiboz'un yaraları iyileşir. Günlerce yol alır.

16. Bey Böyrek memleketine yaklaşınca herkesin yoldan küçük taşlar topladığını görür. Akkavak Kızı'yla Baltacı'nın düğünü olduğunu, güvey gecesi bu taşlarla Baltacı'yı taşlayacaklarını öğrenir. Bir başka kafileden de aynı cevabı alır.

17. Evlerinin önüne gelen Bey Böyrek, kız kardeşinin Bengiboz'un anasını sulamaya çıkardığını görür. At, yavrusunu görünce kişnemeye başlar. Kız, Bey Böyrek'i tanıyacak gibi olursa da boynunda tası, sırtında postu olduğu için seyyah bir derviş olduğunu zanneder.

18. Bey Böyrek, kardeşinden kendisini misafir etmesini ister. Kız, herkesin Akkavak Kızı'nın düğününe gittiğini, yalnız olduğu için onu misafir alamayacağını söyler. Bengiboz anasının ardından ahıra girince derviş de girer. Bunun  zerine kız seyyahı odaya çıkarır.

19. Bey Böyrek duvarda asılı ok yayını, sazını görür. Düğünden gelen anası da onu tanıyamaz.

20. Bey Böyrek, ertesini sabah okla yayını emaneten isteyerek düğün evine gider ve serviye asılı olan altın dolu kabağı oklar. Bunun  zerine derviši düğüne davet edip, erkekler tarafında saz alanların yanına koyarlar. Bey Böyrek sazıyla bütün sazendeleri mat eder.

22. Gerdek günü hanımlar derviši saz alması için isterler. Bir kız oyuna kalkınca Bey Böyrek eski bir anısını hatırlatır. Kız, dervišin Bey Böyrek olduğunu anlar. Akkavak Kızı da şüphelenir. Seyyah, Akkavak Kızı'na da laf atınca Akkavak Kızı duvağını açarak Bey Böyrek'in dizlerine kapanır. Af diler, olan biteni anlatır.

23. Olanları  ğrenen vezir hamamdan zor çıkar, bir kaz kümesine saklanır. Düğün evinde bulunanlar Bey Böyrek'e tabi olup onu tahta geçirirler. (hık ye yarım kalıyor.)

2.b. Ana-Metnin (şevket Yazan'dan 2005 Yılında Derlenen Bey Böyrek) Olay  rg s 

1. Bir padişahın hiç çocuğu yoktur.

2. Padişah bir gün eşiyile beraber bir çeşmenin başında otururken Hızır gelir. Bir elma vererek elmanın yarısını padişahın, yarısını eşinin, kabuklarını da atının yemesini; oğluna Bey Böyrek, taya da Bengiboz ismini vermesini söyler.

3. Padişahın bir oğlu, atın bir tayı olur.

4. Zamanı gelince oğlan babasının tahtına geçer. Akkavak Kızı'nın resmini görerek annesine kızı almak istediğini söyler.

5. Annesi engel olmaya çalışsa da Bey Böyrek Bengiboz'u eğerletir, heybeleri altınla doldurur, Akkavak Kızı'nı aramaya çıkar.

6. Çift süren bir kocakarıyla karşılaşır. Atını bağlayacak yerim yok diye kocakarı Bey Böyrek'i misafir etmeyi kabul etmez. İleride bir kocakarı daha görür. Bu kadın Bey Böyrek'i misafir eder.

7. Kocakarı Beyböyrek'in derdini sorar ve Akkavak Kızı'nın evini tarif eder. Akkavak Kızı'na nasıl davranacağını öğretir.

8. Bey Böyrek, Akkavak Kızı'nın evine gider. Akkavak Kızı şartlarını söyler.

9. Önce atları yarıştırlar. Bey Böyrek'in atı Hızır'dan olma olduğu için birinci gelir. Hendek yarışında da Bey Böyrek kazanır.

10. Bey Böyrek, Akkavak Kızı'nın eşyalarını kırk deveye yükleterek memleketine döner.

11. Babasının harbe gittiğini öğrenen Bey Böyrek, atının heybelerini altınla doldurur. Kırk askerle yola çıkar.

12. Gâvurun çayırlığında konaklarlar. Tılsımlı olan bu çayırda yatıp kalırlar. Gâvur gelip hepsini toplar, zindana doldurur.

13. Bey Böyrek ve arkadaşları kırk birinci gün uyanınca zindanda olduklarını anlarlar, canları sıkılır. Ağlamaya başlarlar. Zindanın tam üstünde odası bulunan kralın kızı onların dertleriyle dertlenir, onlarla birlikte ağlar.

14. Kralın kızı, bir bayram gününde babasından esirleri serbest bırakmasını ister. Bey Böyrek sazını alır, yolun kenarına oturur. Bu sırada katırcılar gelir. Kervandaki Keloğlan'dan babasının yaşlandığını, Baltacıoğlu Vezir'in Akkavak Kızı'yla evleneceğini öğrenir.

15. Olan biteni yazan kralın kızı akşam olunca zindandan Bey Böyrek'i ister.

16. Kız, kendisini gâvurluktan kurtarırsa onları zindandan kurtaracağını söyler ve Bey Böyrek'e bunun yolunu öğretir. Bey Böyrek'i kaçıtır.

17. Bey Böyrek batağa saplanır. Bengiboz'un yardımıyla kurtulur. Kızın verdiği mendille Bengiboz'un sırtını siler. Bengiboz, Bey Böyrek'i göz açıp kapayıncaya kadar memlekete getirir.

18. Bey Böyrek üç dört adamın taş topladığını görür. Akkavak Kızı'yla Baltacıoğlu'nun hakçısını^{††} taşıyacaklarını öğrenir. Bir başka kafileden de aynı cevabı alır.

19. Bey Böyrek'in kız kardeşi, Bengiboz'un anasını sulamaya çıkarır. Yıllardır su içmeyen at, o gün su içmeye başlar. Bey Böyrek çok zayıfladığı ve sakalı uzun olduğu için kardeşi onu derviş zanneder. Dervişten atı uzaklaştırmasını ister.

20. Bey Böyrek ok atılan yere varır. Kavakta asılı altına ok atmak ister, eline aldığı ok yay kırılıverir. Bunun üzerine Bey Böyrek'in ok yayını emaneten ister. Altınları almaz, karşılığında kadınların yanına gitmek ister. Bey Böyrek, oyuna kalkan kıza eski bir anısını hatırlatır. Kız, Bey Böyrek'i tanır.

21. Bir kargaşa çıkar. Baltacıoğlu Vezir kaz kümesine kaçır.

22. Bey Böyrek, düğünün bozulmaması için bacısını vezire verir. Akkavak Kızı'yla kavuşurlar.

23. Otuz dokuzuncu gün Bey Böyrek arkadaşlarını kurtarmak için kralın memleketine gider. Kralın kızını da alarak köye dönerler.

24. Bey Böyrek, kırk gün kırk gece düğün eder, muratlarına ererler.

2.c. Bey Böyrek anlatılarında ana-metinsel dönüşümler

Ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümünde karşılaşılan biçimsel dönüşümler çeviri, koşuklaştırma, düzyazılaştırma ve vezin dönüşümü; biçem dönüşümü: indirgeme, genişletme ve kipsel dönüşümler olarak belirlenirken; anlamsal dönüşümler ise öyküsel ve edimsel dönüşümler olarak ifade edilmiştir. Bu makalede

^{††} hakçı: Gelin alıcı. Kastamonu ağzında gelin alma gününe hak günü, gelin almaya hak, gelin alıcılara hakçı denmektedir.

incelenen metinler arasında biçimsel dönüşümlerden çeviri, koşuklaştırma ve vezin dönüşümü ile karşılaşmamıştır. Ele alınan iki metinde biçimsel dönüşüm olarak düzyazılaştırma tespit edilmiştir. Türk halk hikâyelerinin şekil olarak nazım-nesir karışık olduğu, mensur kısımlarda vakaların anlatıldığı, konuşmaların da çoğunun mensur olduğu, kahramanın duygularını dile getirirken nazma başvurulduğu Pertev Naili Boratav'dan (1988) Ali Berat Alptekin'e (1997) kadar pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir. Hikâyenin mensur kısımlarında anlatıcı asıl mevzuda olmamak şartıyla değişiklik yapabilmekte, ancak nazım parçalarının değiştirilmemesi gerekmektedir (Boratav, 1988; 50). Bununla birlikte Boratav, gelenek zayıfladıkça mensur bölümlere nazaran manzum parçaların azalmakta olduğunu da belirtir (1988; 52). Ana-metin olarak ele aldığımız Yazan anlatmasında manzum parçalar oldukça azalmıştır. Anlatıcı, iki yerde birer dördlük olmak üzere nazma yer verir. Bu dördlüklerin vezinleri bozuktur. İlkinde Bey Böyrek katırcılardan memleketinde olup bitenlere dair haber almak ister. İkincisinde de Keloğlan, Bey Böyrek'e cevap verir. Bu iki dördlük kahramanların duygularını dile getirmekle kalmaz, hikâyenin olay örgüsüne de katkı sağlar. Keloğlan'ın manzum olarak verdiği cevapla, Bey Böyrek'in babasının yaşlandığını, Akkavak Kızı'nı da Baltacıoğlu'nun aldığını öğreniriz. Bu bilgi başka yerde geçmemektedir.

Alt-metinde ise manzum bölümler daha fazladır. Elimizdeki tamamlanmamış metinde dokuz yerde, otuz dördlük yer almaktadır. Bu dördlükler 8'li ve 11'li heceyle söylenmiştir, vezin bozukluklarına rastlanmaktadır. Alt-metindeki nazım parçalarının ilkinde Bey Böyrek, zindanda gözünü açtığı anda sazını eline alır ve hissettiklerini anlatır. İkinci parçada Bey Böyrek kervan ile söyleşir. Burada on üç dördlük yer almaktadır. Ana-metinde anlatıcı sadece bir dördlük hatırlayabilmiştir. Dolayısıyla ana-metinde Bey Böyrek'in anne ve bacılarının hâlden haberdar olamamaktayız. Ana-metin anlatıcısı Şevket Yazan bu bölümün daha uzun olduğunu, ninesinin bildiğini, kendisinin pek beceremediğini, bilemediğini, unuttuğunu ifade etmiştir. Buna göre, unutmaya ana-metinde düzyazılaştırmaya sebep olmuştur.

Alt-metinde, manzum bölümlerin üçüncüsünde kralın kızı, Bey Böyrek'e verdiği yağlığın ne işe yaradığını anlatmaktadır. Ana-metinde böyle bir manzum parça yoktur. Anlatıcı, kralın kızının bir mendil verdiğini olay örgüsünün devamında geriye dönerek hatırlatmıştır. Alt-metinde dördüncü manzum parça dört dördlükten oluşmakta ve Bey Böyrek zindandan kaçarken saplandığı bataкта Bengiboz'u hatırlayarak atına seslenmektedir. Atının geldiğini görünce de tekrar duyulanır ve Bengiboz'a olan duygularını dile getirir. Bu bölüm ana-metinde yoktur. Beşinci olarak Bengiboz, bir dördükle Bey Böyrek'ten kralın kızının verdiği yağlık ile sırtını tımar etmesini ister. Ana-metinde bu durum mensur olarak ifade edilmiştir. Alt-metindeki yedinci manzum parçada Bey Böyrek kız kardeşiyle karşılaşır. Kız kardeşi, karşısındaki yabancıyı Bey Böyrek olduğundan şüphelenir ve bu şüphesini dile getirir. Bu dördükle Bey Böyrek'in boynunda taşı (keşkül), sırtında postu ve uzun saçlarıyla seyyah bir derviş kılığında olduğu anlaşılmaktadır. Bey Böyrek de kardeşine bir dördükle cevap verse de kardeşi onu tanıyamaz. Ana-metinde bu iki dördlük yoktur. Anlatıcı bu durumu, "Bey Böyrek zayıf, sakalı koyuvermiş zindanda, tanınmıyor" şeklinde ara sözle ifade etmekte, kardeşinin Böyrek'e "Sakallı dayı, derviş dayı" şeklinde hitabına yer vermekte, kızın Bey Böyrek'i tanımadığını söylemektedir. Sekizinci manzum parçada Akkavak Kızı'nın düğününe giderek saz çalan Bey Böyrek, oynamaya kalkan Mehmet Ağa'nın kızına çocukluk hatırasını hatırlatır. Kız böylece Bey Böyrek'i tanıır. Onun seyyah olmadığını, Bey Böyrek olduğunu kadınlara söyleyince Bey Böyrek üç dördükle Akkavak Kızı'na söz atar ve kendini tanıtır. Bu dördlükler ana-metinde yoktur. Anlatıcı Bey Böyrek'in saz ile "Çek Bey Böyrek elini / Kemerim de pek sıkı pek sıkı." dediğini söylemiştir. Bey Böyrek ile Akkavak Kızı arasında ise hiç bir söze yer vermemiştir. Alt-metin yarım kaldığı için hikâyenin devamındaki manzum parçalardan haberdar değiliz. Ancak halk hikâyelerinin yapısı düşünüldüğünde hikâyenin devamında da manzum parçalar olduğu kabul edilebilir. Ana-metinde ise yoktur. Bu tespitler, aynı türe ve aynı bölgeye ait iki metinden ana-metinde büyük oranda düzyazılaştırmanın yapıldığını göstermektedir.

Ana-metindeki dönüşümlerden bir diğeri biçim dönüşümüdür. Biçim dönüşümü metni kısaltmaya dayanan ve çok kullanılan indirgeme ile metni uzatmaya dayanan genişletme yöntemlerinden oluşur (Aktulum, 2000; 144-146). İndirgemenin en kolay yolu alt-metinden bir parçayı çıkarmaktır. Bir başka yolu ise dine ve geleneğe aykırı, okuru şaşırtacak bölümlerin ayıklanmasıdır. İndirgemedi, metni daha kısa ve özlü bir biçimde yeniden yazmak olan özlülük ve özetleme de kullanılmaktadır.

Yapılan incelemede ana-metin alt-metinden indirgeniği görülmüştür. Yukarıda ifade edildiği gibi ana-metinde manzum bölümlerin çoğuna yer verilmemiş olması indirgemenin en dikkat çeken tarafıdır. Düzyazılaştırma, bu örnekte indirgemeye de sebep olmuştur.

İki metin arasında indirgeme yöntemlerinden özlülük ile de karşılaşmaktadır. Özlülük “bir metni kısaltırken, izleksel olarak anlamlı hiçbir bölümü çıkarmadan, onu daha kısa ve özlü bir biçimde” (Aktulum, 2000; 145) ifade etmek olarak tanımlanır. Ana-metinde anlatıcı aynı ya da benzer olayları anlatırken cümleleri kısaltmıştır. Bu durum da hikâyenin kısalmasına sebep olmuştur. Örneğin alt-metinde hikâyenin girişi şöyledir: “Vaktin kânında büyük bir Türk padişahı varmış. Bu padişahın yaşı oldukça ilerlemiş, lâkin zürriyet sahibi olamamış. Bunun için kederlenir, çok üzülmüş. Ne yaptıysa bu derdin bir çaresini bulamamış. Hanım sultanla baş başa vererek düşünürler, tacımız tahtımız ne olacak, kimlere kalacak, deye tasalanıp dururlarmış. Günlerden bir gün yine hanımla, sultan baş başa verüp düşünürlerken kapıdan içeriye bir apdal girmiş.” Ana-metinde ise aynı durum daha kısa ifade edilmiştir: “Bir padişah varmış. Bu padişahın hiç çocuğu çocuğu olmuyormuş. Hanımıyla beraber kalkarlar, seyahate çıkarlar. Bir çeşmenin başında otururken oraya Hızır Aleyhisselam gelir.” Bu örnekleri arttırmak mümkündür. Ana-metin baştan sonra özlüleştirilerek anlatılmıştır.

Alt-metinde olup da ana-metinde olmayan bölümler de görülmektedir. Alt-metinde padişaha bir elma veren derviş, kendisi gelmeden çocuğun da tayın da adının koyulmamasını söyleyerek kaybolur. Kahraman üç yaşını geçtikten soran bir gün derviş gelir, çocuğun ve tayın adını koyar, Bey Böyrek’e dua eder ve gözden kaybolur. Ana-metinde Hızır, çocuğun ve tayın ismini elmayı verirken söyler. Alt-metinde Bey Böyrek’in misafir olduğu kocakarı ikram için bir tavuk pişirir, Bey Böyrek de tavuğun içine bir avuç altın doldurur. Ana-metinde bu olay yoktur. Alt-metinde kocakarı Bey Böyrek’e Akkavak Kızı’nın tılsımlarını anlatır. Ana-metinde Bey Böyrek, tılsımları Akkavak Kızı’ndan öğrenir. Ayrıca ana-metinde tılsımlar at yarıştırmak ve hendekten atlamak olmak üzere ikidir. Alt-metinde geçen güreş sahnesine ana-metinde yer verilmemiştir. Alt-metinde kocakarı, Akkavak Kızı’nın yanına haberci olarak gider, daha sonra Bey Böyrek’le birlikte giderler. Ana-metinde doğrudan Bey Böyrek gider. Alt-metinde Bey Böyrek’in kervanla söyleşmesini dinleyen kralın kızı akşam olunca Bey Böyrek’i zindandan çağırır. Arkadaşları Bey Böyrek’in çıkmasına izin vermezler. Kızın, kırk gün sonra onları serbest bıraktıracığını söylemesi üzerine Bey Böyrek’in gitmesine izin verirler. Ana-metinde ise kız Bey Böyrek’i çağırır, Bey Böyrek de gelir. Alt-metinde kralın kızı, Bey Böyrek’i halata bağlayarak saraydan kaçıtır. Halat yetmeyince saçını kesip ekler, o da yetmeyince Bey Böyrek halatı keser. Ana-metinde buna yer verilmemiş, Bey Böyrek aşağı salınmıştır. Alt-metinde Bengiboz’un sırtına binerek hemen uzaklaşmak isteyen Bey Böyrek’e Bengiboz yedi yıl önce pınarın başında konaklandığında herkesin atının kolanını saldırdığını, kendi kolunu salınmadığı için su içemediğini, otlayamadığını anlatır. Bey Böyrek atın dizginini alır, kolanını gevşetir. Atın dişleri dökülmüş, kemikleri de dökülmek üzeredir. Ana-metinde bu ayrıntılar yoktur. Alt-metinde Bey Böyrek, zindandan kurtulup memleketine dönünce kendi evine misafir olur. Ertesi sabah duvarda duran ok ve yayını isteyerek düğün evine gider. Ana-metinde misafirlik söz konusu değildir. Bey Böyrek doğrudan düğün evine gider, Bey Böyrek’in ok ve yayını ister. Alt-metinde derviş zannedilen Bey Böyrek, düğünde erkeklerle birlikte saz çalıp söyler, herkesi mat eder. Ertesi gün kadınlar tarafından çağılır. Ana-metinde ise doğrudan kadınların yanında saz çalar. Özlüleştirmede alt-metindeki pek çok ayrıntıya ana-metinde yer verilmemesine sebep olmuştur.

Biçimsel dönüşümlerden biri olan genişletmede ayrıntılar, betimlemeler, bölümler genişletilebilir, kişilerin sayıları çoğaltılabilir (Genette, aktaran: Aktulum, 2000; 146). Genişletme örneği olarak ana-metinde kişilerin sayılarının çoğaltılmasıyla karşılaşmıştır. Bey Böyrek, Akkavak Kızı’nın memleketine giderken çift süren bir kocakarıyla karşılaşır. Misafiri olmak ister, kadın yerim yok diyerek misafir etmez. Biraz gidince başka bir kocakarıyla karşılaşır. Bu kadın Bey Böyrek’i misafir eder. Alt-metinde ise Bey Böyrek yol kenarında küçük bir kapıyı çalar, çıkan kocakarının misafiri olur.

Biçimsel dönüşümlerden biri olan ve “kurgusal bir yapıtın gösterim biçimine –anlatısal ya da dramatik- ve kipte# yapılan değişikliğe verilen ad” (Aktulum, 2000; 146) olarak tanımlanan; örnek olarak bir romanın sahneye aktarılması, sinemaya uyarlanması gösterilen kipsel dönüşüm ana-metin ve alt-metin aynı türde olması dolayısıyla söz konusu değildir.

Kiplik Fontanille’nin tanımıyla “bir sözcenin yüklemine değişikliğe uğratan şeydir” (aktaran: Uçan 2008, 146).

Bir metin biçim olarak dönüşürken anlam olarak da değişikliklerin olacağı kaçınılmazdır. İçerik değişikliğini öne çıkaran öyküsel dönüşüm ile olayların değiştirilmesi olarak beliren edimsel dönüşüm anlamsal dönüşümlerdir. Aktulum, Genette'nin tanımından başka bir hikâye ya da hikâyedeki bir eylemin bir öykü/öyküleme zamanından başka bir öykü/öyküleme zamanına, bir yerden başka bir yere aktarılırken eylemde/hikâyede meydana gelen değişikliklerin öyküsel-dönüşüm olarak nitelendirildiğini, öyküsel dönüşümün sonucunda da edimsel, eylemin akışında bir dönüşümün ortaya çıktığını söyler (2013; 84).

Halk hikâyelerinin mekânı, muhayyel bir yer olabileceği gibi belirli bir yer de olabilir. Boratav, muhayyel mekânlarla karşılaşabileceğini, ancak mekânın kahramana bağlı olduğunu (1988; 65) söylerken; Alptekin, mekânı “dünya” olarak belirlemiş, bazen köy, kasaba gibi dar mekânlar; bazen Mısır, Tiflis, Halep gibi geniş bir coğrafi alan olduğunu ifade etmiştir (1997; 24). Burada inceleme konusu edilen iki metin aynı tür bağlamında şekillenmiş metinlerdir. Bu anlamda alt-metinle ana-metin arasında mekân anlamında farklılık yoktur. Ana-metinde de alt-metinde de mekân belirtmek için “memleketine”, “köyüne” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Alt-metinde farklı olarak “Oğuz ili” tabiri geçerken ana-metinde böyle bir mekândan bahsedilmemektedir. Mekân dönüşümü adına bu tespitten bahsedilebilir. İncelenen metinlerin zamanında dönüşüme rastlanmamıştır.

Edimsel dönüşüm, olayın akışında ve olayın şekillenmesinde etkili olan nesnelere, araçların değiştirilmesidir. Aktulum'dan aktarırsak alt-metindeki eylemin, metnin işleyişine, algılanmasına zarar verebilecek, yanlış bir kullanımdaki eylemin düzeltilmeye çalışılmasıdır. Tutkusal bir motifin yerine siyasi bir motif koymak gibi, bir motifin yerine başka bir motifin kullanıldığı motif dönüşümleri; değer ya da değerler dizgesinin yıkılıp yerine başkasının getirildiği değer dönüşümleri görülebilir (Aktulum, 2003; 148). Ele alınan metinlerde değer dönüşümüne rastlanmazken motiflerde^{§§} bazı değişiklikler görülmüştür. Her iki anlatının motif sıralamasında farklılık yoktur. Ancak bazı motifler kullanılmamış, bazı motifler farklılaşmıştır.

Bu farklılıklardan biri olağanüstü doğumda görülür. Alt-metinde padişahla eşi evde otururken içeriye bir apdal girerek elma verir. Ana-metinde ise gezmeye çıkan padişahla eşi bir çeşme başında otururken Hızır gelir ve elma verir. Ad verme motifinde ise alt-metinde abdal, kendisi gelmeden çocuğun ve tayın adının verilmemesini ister. Ana-metinde Hızır, elmayı verirken çocuğa ve taya verilecek isimleri de söyler. Alt-metinde abdal ad vermeye geldiğinde yer verilen dua motifi ana-metinde yoktur. Olağanüstü doğumun anlatımında görülen bu farklılıkların Türk halk hikâyeleri geleneğinde karşımıza çıkan çeşitlemeler olduğunu söyleyebiliriz.^{***} Ana-metinde Hızır'ın kahramanların isimlerini önceden belirlemesinin sebebi, anlatının derleme zamanıyla ilgili görülebilir. Ana-metin oluşturulurken yapılan edimsel değişimlerden biri alt-metindeki bir eylemin düzeltilmeye çalışılmasıdır. Günümüz ad koyma geleneğinde çocuğa 3, 7 gün gibi belirli bir süre içinde ad verildiği görülmektedir. Anlatıcı, bu geleneğin etkisinde kalarak kahramanın adını hemen belirlemiş de olabilir. Alt-metinde Bey Böyrek 15-16 yaşında tahta çıkarken, ana-metinde yaş belirtilmez. Burada da anlatıcının hikâyeyi günümüz dünyasına yakınlaştırma çabasının olduğunu söyleyebiliriz. Ana-metinde kullanılan “zamanı geldiğinde” ifadesi yoruma açıktır. Her iki metinde gurbete çıkma motifi yer almaktadır. Ancak alt-metinde, Bey Böyrek yola çıkarken zırh ve gürz alır, kılıç kalkan kuşanır. Ana-metinde ise heybelerin gözünü altınla doldurur. Alt-metindeki zırh, gürz, kılıç ve kalkan ile savaşı bir kahraman görüntüsü oluşturulmuştur. Ana-metinde böyle bir göndermeye gerek görülmemiştir, zira kahraman sevgilisine talip olmak için yola çıkmış, savaş aletlerinin yerini altın almıştır. Alt-metinde kahraman, yardımcı yaşlı kadınla bir yolun kenarındaki kulübede karşılaşır. Ana-metinde çift süren bir kocakarı görür, misafiri olmak ister. Kadın kabul etmeyince çift süren bir başka kocakarıyla karşılaşır. Bu ikinci yaşlı kadın kahramana yardımcı olur. İmtihan motifi de her iki metinde olmakla beraber alt-metinde Akkavak Kızı Bey Böyrek'i güreş, yarış, hendek atlama olmak üzere üç aşamalı bir imtihana tabi tutar. Ana-metinde at yarışı ve hendek atlamadan ibarettir. Bu farklılık anlatıcının unutmamasına bağlanabilir. Akkavak Kızı'nı alarak memleketine dönen Bey Böyrek savaş çıktığı için babasını üzgün bulur. Ana-metinde baba savaşa gitmiştir. Her iki metinde de esir düşme söz konusudur. Alt-metinde otuz dokuz arkadaşıyla

^{§§} Motif konusunda Thompson'un tarifi hatırlatılabilir: “Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır (aktaran: Ekici, 1998; 30-31).

^{***} bakınız: Ali Berat Alptekin, Türk Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

beraber Uğuz uyku pınarından su içtikleri için Uğuz uykusu uyurlar. Ana-metinde konakladıkları çayır tılsımlı olduğu için uyuya kalırlar. Alt-metinde esaretin süresi yedi yıldır. Ana-metinde süre bildirilmez. Alt-metinde kralın kızı halata saçını ekleyerek Bey Böyrek'i kurtarır. Ana-metinde halat ve saçtan bahsedilmez. Alt-metinde günlerce yol aldıktan sonra memleketine dönen Bey Böyrek, ana-metinde göz açıp kapayıncaya kadar dönmüştür. Memleketine dönen Bey Böyrek'i her iki metinde de kimse tanıyamaz. Alt-metinde bilinçli bir kılık değiştirmeden bahsedebiliriz. Bey Böyrek; boynunda tası, sırtında postu, uzun saçıyla seyahate gönderilmiş derviş kılığındadır. Ana-metinde ise çok zayıfladığı ve sakalı uzun olduğu için tanınmaz. Yedi yıl zindanda kalan Bey Böyrek arkadaşlarıyla beraber gitmediği için tıraş da olmamıştır. Tanınmaması doğaldır. Alt-metinde servinin tepesine kabakla asılan altınları vuran Bey Böyrek düğüne davet edilir. Erkekler arasında saz çalarak sazendeleri mat eder. Bunun üzerine kadınlar tarafında saz çalması talep edilir. Ana-metinde kavağın tepesine asılı altını oklayan Bey Böyrek, kadınların yanında saz çalmayı talep eder. Alt-metinde Akkavak Kızı Bey Böyrek'i tanır. Ana-metinde Bey Böyrek kendini tanıtır.†††

Ana-metinde başvurulan düzyazılaştırma, indirgeme, özlülük gibi biçim dönüşümleri anlam dönüşümüne de sebep olmuştur. Anlatının derlenme zamanı, dinleyici ve anlatıcıya yani anlatının bağlamındaki değişikliklere bağlı olarak, biçimde ve onunla birlikte anlamda da farklılaşmalara yol açmıştır. Aktulum “Şimdiyi yaratan geçmiş değildir, tersine geçmişi biçimlendiren şimdidir” (2013; 17) der. Anlatıcı anlatıyı değiştirerek geçmişi biçimlendirmekte, dinleyici dinlediği metinden hareketle geçmişi anlamlandırmaktadır. Başgöz; bir anlatıda, icranın başarısı ve sürekliliğinin anlatıcıyla, sosyal çevre ve çağdaşlığının dinleyicisiyle, tarihiliğinin geleneksel hikâyeyle temsil edildiğini belirtir (2003, 202). Metin geçmişten gelmekte ise de anlatıcı ve dinleyici bu güne aittir (Özay 2007, 170). Dolayısıyla bu günün anlatıcısı, bu günün dinleyicisine anlattığı anlatıyı güncellemektedir. Metinlerarası bakış da metnin tarihselliğinden önce güncelliğini sorgulamakta; süreklilik düşüncesi bu yolla gerçekleşmektedir (Aktulum, 2013; 56). Aktulum, “Bir ulusun kültürünün temel unsurlarını canlı tutmanın yolu onların sürekli olarak başka dönemlerde güncellenmelerine bağlı” olduğunu söyler ve kültürün güncellenmesinin en etkili yolunu söylemlerarası/metinlerarası bir sürece katılmalarında görür (2013; 9). Geçmişten gelen bir metin “eş metinleri ve benzer metinleriyle güncellik kazanır” (Aktulum 2013, 125).

3.Sonuç

Çalışmada, Kastamonu'da yerleşerek anlatılmakta olan ve farklı zamanlarda derlenen Bey Böyrek hikâyesinin iki eş metni belirlenerek ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümü açısından incelenmiştir. Ana-metin olarak Yazan'dan 2005 yılında derlenen metin ile alt-metin olarak Arslanoğlu'ndan derlenerek 1944'te yayımlanan metin belirlenmiştir. Bu eş metinler ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümü açısından incelendiğinde aynı türde (halk hikâyesi), aynı yerde (Kastamonu); ancak farklı zamanlarda, farklı anlatıcılardan, farklı derleyiciler tarafından derlenen anlatılarda biçimsel ve anlamsal dönüşümlerin meydana geldiği görülmüştür. Bu dönüşümler daha çok düzyazılaştırma ve özlülük olmak üzere biçimsel; motif düzeyinde olmak üzere anlamsal dönüşümlerdir. Bu dönüşümler anlatının eş metinleri oluşurken hangi düzeyde farklılaştığını göstermektedir.

Ana-metin ile alt-metin arasındaki motif farklılıkları her ne kadar unutmaya bağlanabilecekse de folklor, “canlı bir sanat” olarak tanımlandığından ana-metnin gününüz dinleyicisine anlatıldığını, dolayısıyla ana-metindeki motiflerin dinleyici dikkate alınarak seçildiğini göz önünde bulundurabiliriz. Anlatıcı, anlatıyı güncellediği için motifler değişmektedir. Halkbilimi ürünlerinin sürekliliğini sağlamanın yolu da budur.

Ele aldığımız metinlerdeki bağlamsal değişiklik anlatıcı, dinleyici, zaman ve mekân etrafında meydana gelen değişikliklerdir. Yukarıda palemses yaklaşımıyla incelenen eş metinlerdeki dönüşümler, yerleşen bir anlatıda meydana gelen dönüşümlerdir. Bu değişiklikler bağlam değişikliğinin neticesinde gerçekleşmiştir. Her iki metnin anlatıcısı, dinleyicisi, anlatma/derleme zamanı ve anlatma/derleme mekânı farklıdır. Bağlamdaki farklılığın yarattığı dönüşümler metinlerarasılığın bakış açısıyla tespit edilmiştir. Bey Böyrek anlatıları, eş ve benzer metinler oluşturarak Kastamonu özelinde güncelliğini korumaktadır. Millî düzeyde

††† Anlatının devamındaki motiflerde farklılık olup olmadığı alt-metin yarım kaldığı için incelenememiştir.

güncelliğini korumaları ise metinlerarası süreçte ele alınarak yeni metinlere dönüştürülmeleriyle mümkün olabilir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2000). Metinlerarası İlişkiler, Ankara, Öteki Yayınevi.
- Aktulum, K. (2013). Folklor ve Metinlerarasılık, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Alptekin, A. B. (1997). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Bars, M. E. (2014). “*Epik Anlatıdan Masala Ana-Metinlerin Ciddi Düzeninde Dönüşümüne Bir Örnek, Bey Böyrek*”, Spring Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı: 9/6, s. 133-146.
- Başgöz, İ. (2003). “*S zli Anlatımda Aras z, Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi*”, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, haz.: Gülin  g t Eker ve diğ rleri, Ankara, Millî Folklor Yayınları, s. 190-222.
- Bauman, R. (2009). “*T r, Performans ve Metinlerarasılığın  retimi*”, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, haz.: M. Öcal Oğuz ve diğ rleri, Ankara, Geleneksel Yayıncılık, s. 249-259.
- Ben Amos, D. (2003). “*Şartlar ve  evre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru*”, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, haz.: Gülin  g t Eker ve diğ rleri, Ankara, Millî Folklor Yayınları, s. 31-55.
- Boratav, P. N. (1988). Halk Hik yeleri ve Halk Hik yeciliği, İstanbul, Adam Yayınları.
- Çobanoğlu,  . (1999). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Dorson, R. M. (2006). Günümüz Folklor Kuramları,  ev.: Selcen Gürçayır ve Yeliz  zay, Ankara, Geleneksel Yayıncılık.
- Dundes, A. (2003). “*Doku, Metin, Konteks*”,  ev.: Metin Ekici, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, haz., Gülin  g t Eker ve diğ rleri, Ankara, Millî Folklor Yayınları, s. 67-90.
- Ekici, M. (1995). Dede Korkut Hik yeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hik yeleri, Ankara, AKM Yayınları.
- Ekici, M. (1998). “*Halk Bilimi  alışmalarında Metin (Text), Doku (Texture) ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin  nemi*”, Millî Folklor, sayı: 39, s. 25-34.
- Ergin, M. (1997). Dede Korkut Kitabı I, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). Dedem Korkud’un Kitabı, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gülensoy, T. (1994). “*Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli’deki İzleri ‘Kam P re Oğlu Bamsı Beyrek Destanı’nın Bünyan; ‘Deli Dumrul Destanı’nın Rumeli Varyantı*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988 (ayrı basım), Ankara.
- Güngör, N. (1944). Beyböyrek Hikâyesi, Ecevit, sayı: 1, s. 13.
- Kanık, O. V. (2003). Nasrettin Hoca Hik yeleri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Oğuz, M.  . (2000). “*Destandan Hik yeye, Bozkır Medeniyetinden Yerleşik Medeniyete Geçiş Açısından Manas*”, Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 51-58.
- Oğuz, M.  . (2010). “*S zli ve Yazılı Yayılma Kuramları ve Binbir Gece Masalları*”, Binbir Gece’ye Bakışlar, haz.: Mehmet Kalpaklı ve Neslihan Demirkol Sönmez, İstanbul, Turkuaz Yayınları, s. 39-44.
- Oğuz, M.  . (1999). “*Türk Halkbilimi  alışmalarında Eş Metin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu*”, Millî Folklor, sayı: 42, s. 2-5.
-  zay, Y. (2009). “*Metinlerarasılık ve Türk Halk Hik yelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler*”, Millî Folklor, sayı: 83, s. 6-18.
-  zay, Y. (2007). “*Metinlerarası İlişkilerde S zli Yapıtların ve Sanatuların Konumu  zerine*”, Millî Folklor, sayı: 75, s. 164-173.
-  zdemir, N. (2008). Medya Kültür ve Edebiyat, Ankara, Geleneksel Yayıncılık.
- Sakaoğlu, S. (1998). Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Saltık  zkan, T. (2010). “*Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek Anlatılarında Arketipik İmgeler*”, Millî Folklor, sayı: 85, s. 81-90.

Selvi, S. (1965). *“Kastamonu folkloru”*. Yayımlanmamış mezuniyet tezi, Ankara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Titon, J. T. (2009). *“Metin”*, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, haz.: M.cal Oğuz ve diğerkleri, Ankara, Geleneksel Yayıncılık, s. 260-277.

Türkmen, F. (1994). *“Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli’nde Yaşayan Kolları”*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988 (ayrı basım), Ankara.

Uçan, H. (2008). Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi, Ankara, Hece Yayınları.

Von Sydow, C. W. (1997). *“Halk Masalı İncelemeleri ve Dil Bilimi zerine Bazı Görüşler”*, çev.: Kürşad M. Korkmaz, Millî Foklor, sayı: 35, s. 69-87.

Yılar, . (2000). *“Dede Korkut Kitabındaki Bamsı Beyrek ile Anadolu’da Anlatılan Bey Böyrek Hikayeleri ve Masalları zerine Motif Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi”*, Millî Foklor, sayı: 48, s. 43-48.